

De barre tocht van een Indiaas bataljon door Borneo

J. J. Nortier

kolonel der infanterie b.d.

De Westerse mogendheden begonnen de oorlog tegen Japan met ongelooflijk optimistische verwachtingen. Ondanks jarenlange agressie in China wensten zij niet te zien dat Japan een tegenstander was waarmee terdege rekening moest worden gehouden. Air vice-marshall Sir Robert Brooke-Popham, Commander in Chief Far East – hij werd op 27 december 1941 opgevolgd door luitenant-generaal Sir Henry Pownall – vond het Japanse leger niet meer dan „a bubble waiting to be pricked”. Tot diep in 1941 achtte men een oorlog met Japan nagenoeg onmogelijk. Door de economische sancties werd het Keizerrijk van zijn hulpbronnen beroofd en zou snel aan het einde van zijn krachten zijn; de Japanse strijdkrachten zouden beslist in het onmetelijke China vastlopen. Japan zou het wel uit zijn hoofd laten het machtige Engeland de oorlog te verklaren in de wetenschap dat ook de VS zich daarna niet onbetuigd konden laten. En mocht de oorlog onverhoopt toch uitbreken: hoe konden nu de Aziatische horden het opnemen tegen tienduizenden vastberaden Europeanen? De krombenige, bebrilde Japanners wisten met hun moderne oorlogsspeelgoed toch geen raad, zij sleepten zelfs in een modern vliegtuig hun middeleeuwse samoeraizwaarden mee. Het Land van de Rijzende Zon – wat een primitieve en achterlijke naam! – was totaal niet in staat, zowel logistiek als operationeel, de enorme afstanden in de Pacific te overbruggen. Zijn strijdkrachten zouden stellig op Malakka vastlopen. Het machtige Singapore bleef in elk geval wat het steeds was geweest: *onneembaar!*

Allesbehalve een zeepbel!

Malakka, Singapore en het uitgestrekte Nederlands-Indische gebied waren evenwel niet te verdedigen zonder lucht- en zeeoverwicht: op 8

Of deeds outshining stars, no word or voice remains . . .

(RUDYARD KIPLING)

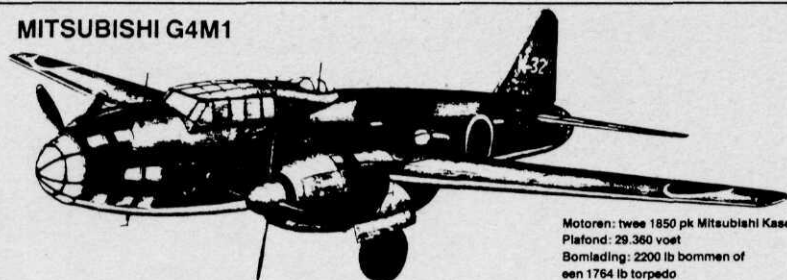
december 1941 landden de Japanners bij Kota Bahroe op Malakka en daarmee was de strijd om dat schiereiland in feite al beslist.

Wat Nederland betreft: het volk van „dominees en kruideniers” beschouwde het fenomeen oorlog als een bezigheid waarmee anderen zich maar onledig moesten houden. Zowel in Nederland als in Indië leidde de aanvaarde neutraliteitspolitiek tot de opvatting dat in geval van een aanval op ons Europese of koloniale grondgebied de grote mogendheden, uit eigenbelang, onherroepelijk zouden zijn genoodzaakt ons te steunen. Hoewel die mening, gezien onze beperkte mogelijkheden, niet onlogisch was, vergat men dat desondanks het brengen van offers voor de eigen vrijheid een eerste vereiste dient te blijven. Jarenlang had Nederland zijn defensie verwaarloosd. Veel te laat begon de opbouw van een moderne krijgsmacht. Omdat men altijd zeker kon zijn van buitenlandse hulp, had – zo meende men – de verdediging van Nederlands-

MITSUBISHI G4M1

Motoren: twee 1850 pk Mitsubishi Kasel
Plafond: 29.360 voet
Bomlading: 2200 lb bommen of
een 1764 lb torpedo

De „krombenige, bebrilde Aziaat” sleepte zelfs in een vliegtuig zijn „belachelijke samoeraizwaard” mee; voor de Japanner betekende het samoeraizwaard meer dan een wapen: het was een symbool. Officieren als de afgebeelde marinevlieger wisten met hun „moderne oorlogsspeelgoed” bijzonder goed om te gaan: bommenwerpers als de G4M1 (geallieerde code-naam „Betty”) vonden zonder moeite hun doelen; de Japanse strijdkrachten waren niet zeer modern, maar uitstekend voor hun gevechtstaak berekend

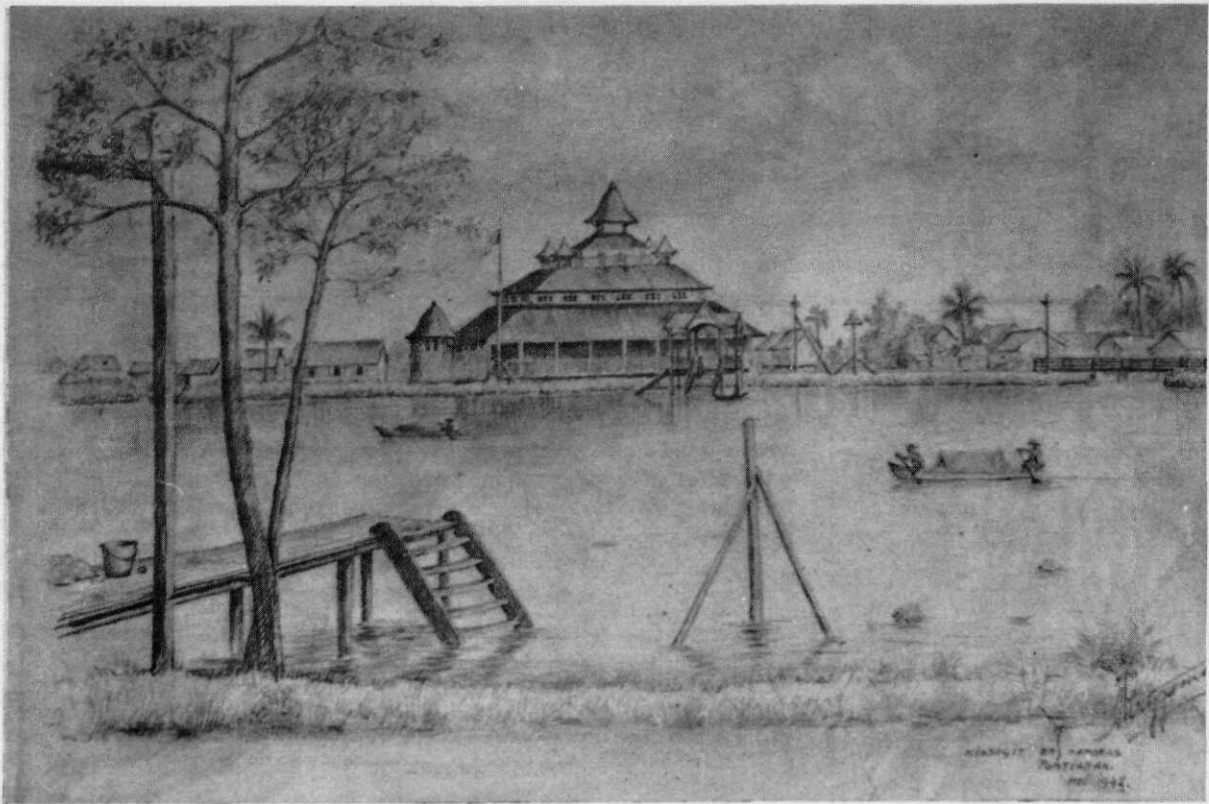
Indië uitsluitend rekening te houden met het afslaan van „coups de main” ofwel het vrijdelen van aanvallen met een beperkt doel – het veroveren van belangrijke hulpbronnen – door vijandelijke eenheden van een 4000 à 5000 man. Zolang Nederland zich staande hield tot voldoende geallieerde versterkingen waren aangekomen, was de zaak in orde. De operaties in het gebied buiten Java – de Buitengewesten – waren alleen bedoeld om de tijdige vernieling van belangrijke objecten te garanderen en daarbij

◀ Ambonense marechaussee uit de nadagen van de pacificatieperiode, naar een aquarel van Menno van Meeteren Brouwer. Tijdens en onmiddellijk na de vestiging van het Nederlandse gezag in de archipel stond het KNIL op het toppunt van zijn roem. De roemvolle pacificatie werd helaas een van de vele oorzaken van de geringe tegenstand in 1941/42. Het KNIL was in een dualistische rol terechtgekomen: eensdeels handhaver van de orde en rust en anderzijds strijdmacht tegen een buitenlandse vijand. Afgezien van de materiële achterstand zat men traditioneel en doctrinair zo vast aan de orde-en-rustrol dat er voor de tweede taak geen ruimte overbleef

meteen de nodige tijdwinst te leveren voor de aanvoer van versterkingen naar Java. Met geallieerde steun zou Java, precies als Singapore, een onneembaar bastion blijken.

Het KNIL (Koninklijk Nederlands Indisch Leger) zelf was een politieleger, ingesteld op het handhaven van de binnenlandse rust en nauwelijks geschikt voor de confrontatie met een buitenlandse vijand. Dat orde-en-rustleger werd midden in een reorganisatie – de overgang naar een moderne krijgsmacht – door de oorlog overvallen. De positie van het KNIL kwam overeen met die van een heremietkreeft, bezig van het ene slakkehuis in het andere te kruipen. Noch in Nederland noch in Indonesië had men enig benul van de eisen die een moderne oorlog stelt.

Het enorme eiland Borneo werd „verdedigd” door 2565 man in Engels Borneo en ca. 4700 man in het totale Nederlandse gebied. In Brits Borneo bevond zich de Sarfor (Sarawak Force), bestaande uit een Indiaas bataljon aangevuld met plaatselijke State Forces, in december 1941 onder bevel van luitenant-kolonel (later kolonel) C. M. Lane (MC). Het Indiase bataljon, 2/15 Punjab Regiment, vormde de kern van de Sarfor, de overige eenheden waren de Sarawak Coastal Marine Service, Sarawak Rangers, Sarawak Armed Police, en Sarawak Volunteer Force. De State Forces waren uitsluitend bestemd voor diensten in Sarawak. De Nederlandse Westerafdeling van Borneo, het gebied dat in deze episode het belangrijkste toneel was, werd verdedigd door het Garnizoensbataljon van de Westerafdeling van Borneo onder commando

van de territoriaal commandant, luitenant-kolonel D. P. F. Mars, wiens vredesstandplaats Pontianak was. De sterkte van dat garnizoensbataljon, inbegrepen stadswacht en dienstplichtig personeel, bedroeg ongeveer 1000 man.

De voorgeschiedenis van 2/15 Punjab

Na van 1928 tot 1932 te hebben deelgenomen aan operaties in Burma, keerde het Punjabibataljon naar India terug en deed van 1932 tot 1939 dienst aan de bekende North West Frontier. Via een kort verblijf op Malakka vertrok 2/15 Punjab detachementsgewijs van november 1940 af naar Sarawak, en begin mei 1941 was het gehele bataljon in Brits Borneo gearriveerd.

De Japanners landden op Borneo in december 1941. Na de gevechten op Engels gebied, waar de eenheid 10 officieren en 230 overigen aan doden of krijgsgevangenen verloor, stak het bataljon op 27 december 1941 bij Krokong de Engels-Nederlandse grens over. Op 26 december, voor het betreden van Nederlands gebied, werd het inheemse State-Forcepersoneel huiswaarts gezonden; de Engelse officieren van de State For-

Gezicht op Pontianak met missigiet en Kapoeasrivier; Pontianak, de hoofdplaats van de Westerafdeling, was de standplaats van de resident en de territoriaal commandant. De tekening (hier verkleind gereproduceerd) werd door sergeant A. Krijgsman in mei 1942 tijdens zijn krijgsgevangenschap gemaakt; Krijgsman wordt verschillende malen genoemd in: C. van Heekeren – Rode Zon boven Borneo, West Borneo 1942. Bert Bakker/Daamen nv, Den Haag (1968)

(foto SMG/KL)

ces wensten bij het Punjabibataljon te blijven. Daarmee was een einde gekomen aan het bestaan van Sarfor. Het 2/15 Punjab Regiment, nu minder dan 800 man sterk, trok alleen verder. Luitenant-kolonel D. P. F. Mars vermeldde in zijn verslag (Sectie Militaire Geschiedenis KL (SK) 8/5):

Op 29 december kwam 2/15 Punjab te Singkawang II (het vliegveld bij Sanggau – JN) aan. Door de zware regens was de terugtocht van de Punjabis zeer moeilijk verlopen. Velen waren blootsvoets en hadden gescheurde kleren aan, terwijl de honger op hun gezichten te lezen was.

Al het zware materieel had men moeten achterlaten. De bewapening bestond nu nog slechts uit

Leden van een Punjabiregiment in de uniformen van omstreeks 1935; links een „sepooy” (soldaat) in kha-ki, rechts een Sikh „subedar” (kapitein Viceroy Commissioned Officer (VCO)) in geklede tenue

Sikhs, een krijgshaftig ras, vormen nog steeds een belangrijk bestanddeel van het hedendaagse Indiase leger; deze sergeant draagt het uniform van rond 1950

603 geweren, 21 lichte mitrailleurs Bren, 2 lichte mitrailleurs Lewis, 2 Browning-mitrailleurs afkomstig van een neergestort Nederlands vliegtuig, 31 pistoolmitrailleurs Thompson, 31 revolvers, 54 handgranaten en – voor alle wapens in totaal – 53.000 patronen.

Een korte reorganisatieperiode volgde. Het bataljon beschikte over een zekere sterkte aan Engelse officieren met 783 VCO's (Viceroy Commissioned Officers) en IOR's (Indian Other Ranks), die werden verdeeld over een Staf/stafcompagnie, A-Compagnie (Sikhs) onder bevel van kapitein Fairbairn, B-Compagnie (Punjabi Mussulman) onder kapitein Chapman, C-Compagnie (Khattak) onder kapitein Temple en D-Compagnie (Jat) onder kapitein Crosland. Het G-Detachment van 19 IGH (Indian General Hospital) was gelukkig ook meegekomen; het geneeskundige detachement, onder bevel van majoor O'Donnel (IMS, Indian Medical Service), kon gedurende de gehele periode en onder uitzonderlijk moeilijke omstandigheden, zorgen voor een redelijke gezondheidstoestand.

Het bataljon kwam nu onder bevel van de Nederlandse territoriaal commandant, luitenant-kolonel Mars, helaas geen sterke persoonlijkheid. Volgens kolonel Lane heeft de bevelsver-

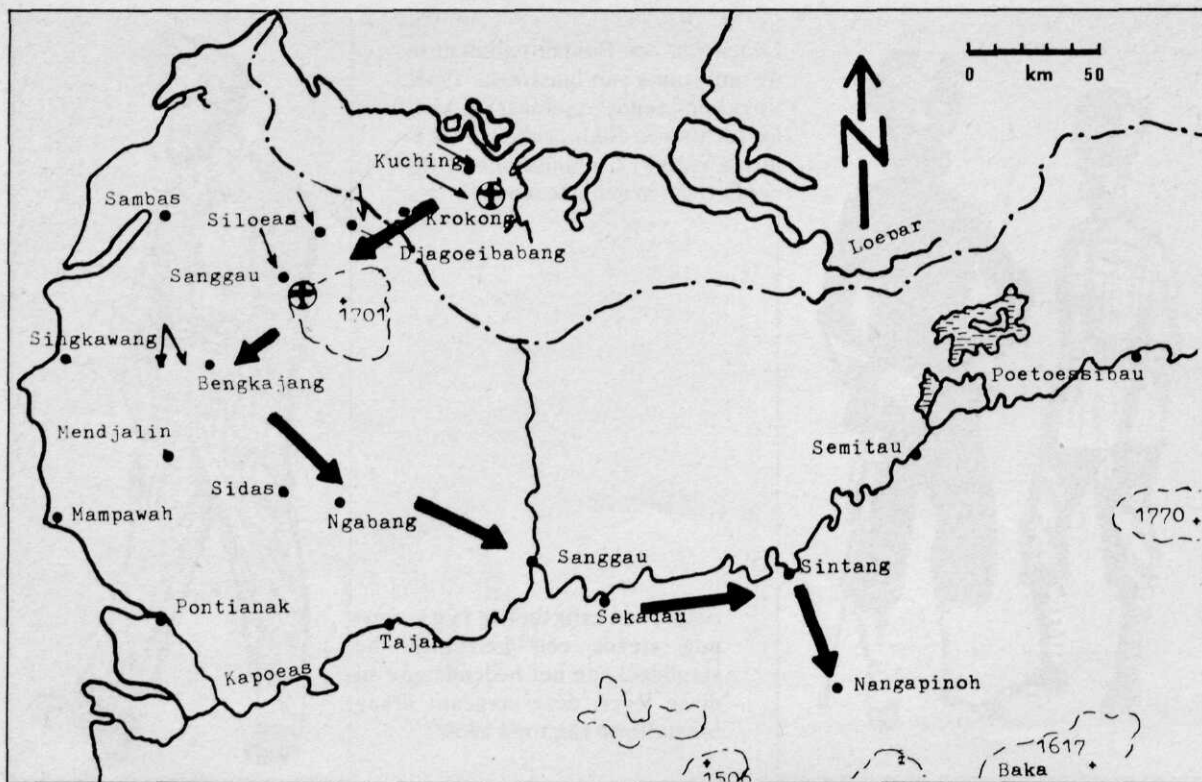
houding nooit goed gefunctioneerd. De Britsindische eenheid had twee bazen gekregen en

... as a result was receiving separate orders from both, sometimes involving in sending the same body of troops to two places simultaneously. (SK 8/17, Outline narrative of operations in Sarawak and Dutch West Borneo, 23 Dec 41-31 Mar 42, Combined Inter Services Historical Section, Defence Department Simla, Indian Command)

Na een aantal gevechten op Nederlands gebied, waarvan zeker mag worden gezegd dat het Indiase bataljon de spits afbeet¹, bevond 2/15 zich op 31 januari 1942 met twee compagnieën te Ngabang, een compagnie tussen Ngabang en Sanggau (aan de Kapoeas) en de stafcompagnie met de vierde compagnie te Sanggau zelf. Kolonel Lane had inmiddels wegens een zware malaria-aanval op 19 januari het commando moeten overdragen aan luitenant-kolonel G. R. Ross-Thompson.

Op 31 januari deelde deze plv bc aan de Nederlandse territoriaal commandant mee dat hij met zijn eenheid naar Zuid-Borneo wenste uit te wijken. Kolonel Lane schreef naar aanleiding daar-

¹ Voor de gevechten zie: De bezetting van West-Borneo. *Mars et Historia* (org. Ned. Ver. Mil. Historie) 16(1982).

van dat de munitievoorraad niet meer dan gemiddeld 60 schoten per geweer bedroeg, en 1 magazijn per lichte mitrailleur. Sinds het begin van januari hadden de troepen vrijwel uitsluitend geleefd op rijst die hoofdzakelijk uit de kampongs moest worden betrokken; de helft van de persoonlijke uitrusting was verloren gegaan, kleding en schoeisel waren totaal versleten. Het merendeel van de eenheid was sedert 25 december 1941 voortdurend in gevecht of in beweging geweest. Kolonel Lane zond een persoonlijke brief naar luitenant-kolonel Mars, waarin hij hem meldde dat het bataljon niet langer inzetbaar was. Hoewel daarmee de periode van gevechten werd afgesloten, stonden de Punjabi's nog vele bittere ervaringen en grote ontberingen te wachten.

Plannen voor een terugtocht naar Zuid-Borneo

Kolonel Lane hield – niet ten onrechte – al sinds begin januari 1942 rekening met een débâcle in West-Borneo. Zou de vijand daarenboven op de Westkust landen, dan was het vrijwel zeker afgelopen met elke effectieve tegenstand. Bij de uitvoering van een eventuele terugtocht was men van plan het bataljon over twee marsroutes

Het eerste deel van de tocht dwars door Borneo; de cijfers geven de hoogte van plaatselijke toppen in meters aan, de pijlen verwijzen naar de plaats van de gevechten. Enkele dagen na de gevechten bij de Penaring-pas (ten westen van Bengkajang, 28 januari 1942) achtte 2/15 Punjab Regiment de tijd gekomen om een eigen weg te gaan: te Nangapinoeh begon de lange mars door het oerwoud

Een (door Nederlanders gemaakte) kopie van de brief die kolonel Lane aan de territoriaal commandant, luitenant-kolonel Mars, schreef; het origineel bevindt zich als bijlage bij brief No 3 Geheim/Eigenhandig van 4 februari 1942, door Mars uit Sekaduu aan de Legercommandant KNIL gezonden (SK 8/11). Reserve tweede luitenant J. J. van Bommel in zijn verslag (SK 8/7) over het „incident of the firing at Sanggan” (moet zijn Sanggau): „... een reeds lang tevoren gekregen waarschuwing dat een motorboot met een tweetal leden van de Stadswacht Pontianak zou aankomen, was niet aan de Engelse officier doorgegeven, die het bevel voerde over de langs de rivier opgestelde Brits-Indische troepen. Deze hadden – een motorboot op de rivier ontwarende – het raadzaam geacht, onmiddellijk daarop het vuur te openen . . .” Eén man werd licht gewond. – De betekenis van de opmerking „Tr (anslation) of note by Col. Mars: – (enz.)” is niet meer na te gaan; mogelijk houdt zij verband met de suggestie van kolonel Lane, Nederlands of Maleis sprekenden bij de posten in te delen. – Het bijna onleesbare stempel luidt: Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel-HKKL Bureau-DC code/nr 8/11

Sekadou, 1 Feb 1942.

My dear Colonel,

From what I can gather from one or two of my senior Indian officers, whom I have known for many many years and are my trusted informants I am sure that, - owing to the severe losses in action both at Kuching and in the several rearguard action which my battalion has since fought, the men's morale is not high. Since September last year they have been living under most difficult conditions, and have worked extremely hard. I am extremely grateful for the help you have given us in provisions food, but as you know, the Indian food is much different. That I feel, also has had a bad effect as you can naturally understand. My battalion has now lost either killed or missing 5 British officers, 10 Indian officers and 370 Indian troops. The men feel, I am informed, that they are being given no rest. We have tried our best to help all we can, but I feel that you should be informed that it is my opinion that I don't think they will be able to endure much more. I think it will help a lot if the Dutch troops can hold positions with our men. It will increase the "esprit-de-corps" and give all confidence. I am sorry about the incident of the firing at Sanggan last night, but our men were deceived at Kuching by Japs dressed as civilians in ordinary boats. It will be better if some Dutch of Malay speaking troops are posted with our sentries, who can challenge boats at night. I'm afraid I still feel very weak after this malaria tropic and am sorry, I have not been able to help you. I hope you are fit. Another most disturbing fact is the very large number of sick men I have. This is also increasing daily.

My best wishes, Yours sincerely,

(w.g. Lane).

SEARCHED	INDEXED
SERIALIZED	FILED
FEB 11 1942	
CODE/NO. 8/11	

Tr. of note by Col. MARS:-

"This has always been the case and I cannot understand why Col. LANE writes this".

te verdelen. De colonnes moesten zich een weg zoeken naar respectievelijk Pangkalanboen en Sampit aan de zuidkust. Tijdens de stafbezoeken van kapitein Generale Staf D.C. Buurman van Vreeden van het AHK (Algemeen Hoofdkwartier) Bandoeng op 19 januari, en een Britse liaisonofficier uit de staf van generaal Sir Archibald P. Wavell op 24 en 25 januari had luitenant-kolonel Ross-Thompson als waarnemend commandant reeds naar voren gebracht dat verdere tegenstand in West-Borneo geen enkele zin had en aangedrongen op het overbrengen van 2/15 naar operatietonelen waar nuttig werk kon worden geleverd. Mocht de Zuidkust al door de vijand zijn bezet, dan zou het bataljon in groepen van vijftig man worden verdeeld en het binnenland intrekken om zich op de een of andere manier in leven te houden. GHQ-Far East werd van deze plannen op de hoogte gebracht. Op 14 januari vertrokken vijf officieren van de SVF (Sarawak Volunteer Force) uit Pontianak om het eerste deel van de marsweg tussen Bengkajang en Nangapinoh te verkennen.

Op 27 januari landde de vijand op de Westkust en na de gevechten bij de Penaring-pas (28 januari) leek de tijd gekomen tot uitvoering van de plannen over te gaan. Luitenant-kolonel Mars in zijn brief van 4 februari 1942 (SK 8/11):

... hoewel ik hun afraadde naar de Zuider en Oosterafdeling te trekken, in stede van in de richting Semitau (80 km noordoost van Sintang - JN) of Poetoessibau, teneinde aldaar het oprukken van de Japanners over de Batang Loepar (een rivier die in het Boven-Kapoeasgebergte ontspringt, door Sarawak stroomt en ten oosten van Kuching in zee uitmondt - JN) te belemmeren (. . .). De Engelsen sloegen echter mijn raad in de wind en zijn over Nangapinoh naar de Zuider en Oosterafdeling gegaan.

De adviseur volgde evenwel zelf zijn eigen advies niet op. De gegeven raad hield ook weinig rekening met de toestand van de troepen en de mogelijkheden in genoemde streken aan voedsel te komen, laat staan iets te ondernemen tegen een opmars in een voor de vijand in het geheel niet aantrekkelijke richting.

Commandant 2/15 vertrok op 31 januari per motorvoertuig naar Sekadou. Daar vond een laatste bespreking plaats met de vijf, twee weken

eerder uitgezonden, SVF-officieren, die het eerste deel van de route hadden verkend. Op diezelfde dag werden alle zieken en fysiek minder geschikt, met enig geneeskundig personeel, naar Poetoessibau afgevoerd. Van Heekeren geeft in zijn boek „Rode Zon boven Borneo, West Borneo 1942” (Bert Bakker/Daamen nv, Den Haag (1968)) aan dat hier ongeveer 40 Punjabis onder subedar Kalyan Singh Gupta (Indian Medical Service) aanwezig waren toen, op een van de eerste dagen van maart, controleur (bestuursambtenaar) H. C. van der Woerd door gedeserteerde, plunderende Indonesische militairen werd vermoord.

Voor het einde van 31 januari hadden de B- en D-Compagnie Ngabang verlaten. Op 1 februari trokken beide eenheden door Sekadou terwijl de C-Compagnie en de Stafcompagnie de rivierovergangen bij deze plaats beveiligden. A-Compagnie vormde de achterhoede, en het gehele bataljon marcheerde naar Nangapinoh waar het op 3 februari aankwam.

Kolonel Lane, nauwelijks hersteld van zijn malaria, bevond zich op die tijd bij het geneeskundig detachement te Nangapinoh. Op 3 februari landden twee vliegtuigen van de Koninklijke marine op de rivier bij Sintang. Lane vertrok per boot naar Sintang met de bedoeling naar Java te worden geëvacueerd. Helaas kwam hij pas op 5 februari te 0600 uur aan, precies 30 minuten nadat de marinevliegtuigen waren vertrokken. Ondanks herhaalde verzoeken aan het Britse HQ op Java verscheen daarna geen enkel toestel meer.

Het Punjabibataljon was inmiddels in twee colonnes van ongeveer gelijke sterkte verdeeld: de Westcolonne onder majoor F. G. Milligan (plaatsvervangend commandant 2/15), met een sterkte van 9 Engelse officieren, 8 VCO's en 334 overigen en de Oostcolonne onder luitenant-kolonel G. R. Ross-Thompson, bestaande uit 10 Engelse officieren, 5 VCO's en 349 overigen. Daarenboven werd een ploeg van twee officieren en vier overigen uitgezonden - de zogenaamde Blitz-party - met de opdracht zo snel mogelijk naar Sampit te gaan en vandaar op de een of andere manier berichten te zenden naar het GHQ op Java. Indien dat niet lukte, moest de Blitz-party hetzelfde trachten te doen uit Pangkalanboen. Bleek elke radioverbinding on-

Borneo, het land van wouden en rivieren. De illustratie geeft de Nederlandse benteng (versterking) weer te Sintang aan de Kapoeas, omstreeks 1880; op de rivier een schip van de Gouvernementsmarine. Het Punjabibataljon marcheerde van Sintang naar Nangapinoh, waar de lange mars begon (foto SMG/KL)

mogelijk, dan diende de ploeg per schip naar Java uit te wijken om de vermoedelijke verblijfplaats van 2/15 door te geven. Die Blitz-party vertrok op 3 februari en arriveerde op de 14e februari, na een reis die grotendeels per prauw kon worden gemaakt, op een paar kilometer ten noorden van Sampit. Daar ontdekte men dat de plaatselijke radioapparatuur twee dagen te voren reeds was vernield. De Blitz-party vertrok onmiddellijk naar Pangkalanboen en kwam daar op 19 februari aan, na een geforceerde mars van meer dan 150 km binnen vijf dagen. Uit Pangkalanboen kon een radiob bericht naar Java worden gezonden. Toen vernam men ook dat de gegevens al 14 dagen eerder Java hadden bereikt met de vliegtuigen die kort na het vertrek van de party uit Sintang waren gestart . . .

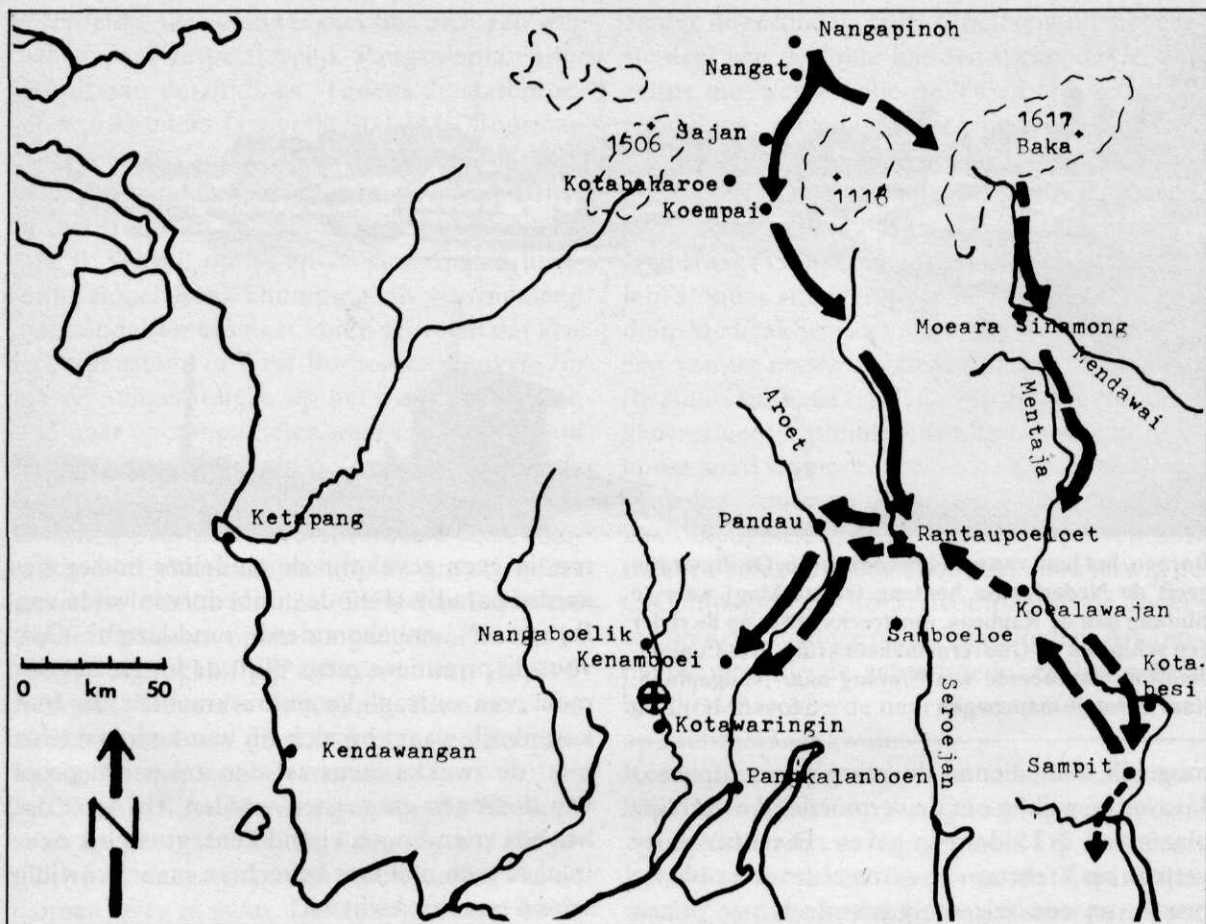
Het oerwoud, eindeloos en gruwelijk neutraal

Zelfs voor mensen die met de jungle vertrouwd zijn, blijft het oerbos een gebied vol onzekerheden en gevaren. De eenzaamheid, de majesteitlijke afstandelijkheid van de onbewogen natuur, en de uitwerking die dat alles zelfs op volkomen gezonde en goed gevoede mensen heeft, zijn moeilijk te beschrijven. In geen geval is het bos het lieflijke speelterrein van Tarzanachtige figu-

ren, in geen geval zijn de eindeloze bossen het aardse paradijs waar de „onbedorven wilde van Rousseau” onbekommerd ronddartelt. Ook voor de primitieve mens blijft de jungle het domein van ontzaglijke natuurkrachten. In hun koninkrijk waagt hij zich bij voorkeur 's nachts niet: de zwakke mens zal dan zeker een prooi van demonen en geesten worden. Hij weet dat het bos vriend noch vijand kent, gruwelijk neutraal is, zich niet laat bevechten maar vrijwillig schenkt wat het kwijt wil.

Het eiland Borneo — men zou evengoed van een continent kunnen spreken — heeft een oppervlakte van ruwweg 750.000 km². Het Indonesische deel, het vroegere Nederlandse gebied dus, beslaat ongeveer 534.000 km². Dat komt overeen met circa twintigmaal Nederland. In dat enorme land van wouden en rivieren voelt de mens zich als een zandkorrel in de ruimte. Het dun bevolkte en zwaar begroeide binnenland bezit slechts een schaars wegen- of padennet. De machtige rivieren vormen de voornaamste verkeersaders; van het centrale bergland in het hart van Borneo stromen zij in alle richtingen naar de kusten. De grootste „soengeis” zijn meestal tot zo'n 200 km van de monding bevaarbaar voor schepen tot 800 ton. Bijna alle rivieren hebben in de bovenloop stroomversnellingen. Het bevaren van de snelstromende waterwegen vereist evenveel kennis als het leven in de jungle.

Het bestaan van de mens wordt in deze streken teruggebracht tot zijn eenvoudigste vorm. Honger en ziekte liggen overal op de loer en alleen in

de weinige kampongs kan men zich van levensmiddelen voorzien. De jungle wemelt van het leven, maar zelden krijgt men eetbaar wild onder schot. Een uitgehongerde, uitgeputte en paniekerige mens heeft weinig kans het levend eraf te brengen.

Op 3 februari 1942 stond het gehele bataljon te Nangapinoh aangetreden. De commandant legde de bedoeling uit en gaf aan waarom de barre tocht noodzakelijk was geworden. De manschappen kregen te horen dat zieken onmogelijk konden worden meegevoerd. Zij zouden onderweg in de een of andere kampong moeten achterblijven, en het gebied was vrijwel onbewoond. Een mars vol gevaren wachtte. De voeding zou onvoldoende zijn, het terrein onherbergzaam en de Dajakse bevolking waarschijnlijk vijandig. Iedereen kreeg de vrije keus tussen blijven en ter plaatse krijgsgevangen worden gemaakt, of meetrekken. Het hele bataljon gaf te kennen aan de mars te willen deelnemen.

Op de ochtend van 4 februari vertrok luitenant-

De barre tocht van beide colonnes van Nangapinoh naar het zuiden; ondanks alle ontberingen hield men vol, maar helaas ging de hoop op ontsnapping niet in vervulling

kolonel Ross-Thompson met de Oostcolonne uit Nangapinoh langs nagenoeg dezelfde route die de Blitz-party had genomen. De Westcolonne van majoor Milligan ging op weg in de nacht van 5 op 6 februari.

De lotgevallen van de oostelijke colonne

Verdeeld over drie marsgroepen – C-Compagnie, D-Compagnie en een deel van de Stafcompagnie – bereikte de voorste groep op 13 februari de Mendawairivier. De voeding was ternauwernood toereikend geweest. In de weinige kampongs had men slechts hier en daar wat rijst kunnen kopen. Bij de Mendawai hield men drie dagen halt voor het bouwen van vloten. Op de 16e zakten de marsgroepen daarmee de moeilijk bevaarbare rivier af, die hier vele stroomversnel-

lingen en andere obstakels bezit. Persoonlijke ongevallen deden zich niet voor, echter gingen 51 geweren en 2 lichte mitrailleurs verloren.

Op 19 februari, iets bovenstrooms van Moeara Sinamong, kon Ross-Thompson de hand leggen op enkele prauwen waarmee de tocht werd voortgezet tot op ongeveer 20 km ten oosten van deze kampong. Terwijl de C-Compagnie een boot meesleepte, trok men over land door naar de Mentajarivier. Via deze rivier kwam de colonne zonder grote moeilijkheden op 20 februari te Koalawajan (ook wel Koala Kawajan genoemd). De drie marsgroepen bevonden zich nu op grote afstand van elkaar. Ross-Thompson arriveerde met de Stafcompagnie het eerst in Koalawajan. Hij ging onmiddellijk door naar Sampit waar hij op 1 maart aankwam. Na aankomst stuurde hij twee motorvaartuigen terug om de rest van de colonne op te halen. De D-Compagnie kreeg opdracht bij Kotabesi halt te houden. De Stafcompagnie en de C-Compagnie trokken verder tot aan de samenloop van rivieren ten zuiden van Sampit en kwamen daar op 6 maart aan. De volgende dag kreeg Ross-Thompson bericht dat de vijand op ongeveer 14 km stroomafwaarts was geland. Een peloton van de C-Compagnie werd op verkenning gezonden en kwam al spoedig onder hevig vuur. Ross-Thompson besloot op Sampit terug te trekken aangezien de bewapening en de munitievoorraad niet voldoende waren voor een gevecht van enige omvang. Deze mars van ongeveer 30 km langs – door de zware regens – moeilijk begaanbare paden bleek voor velen niet haalbaar. Na de uitputtende tocht door de jungle en de slechte voeding konden twee VCO's en 102 IOR's (op een totale sterkte van 191) het mars-tempo niet meer bijhouden. Zij werden tijdelijk ondergebracht in de woningen van inheemsen langs de marsweg. De rest van de groep vertrok in de nacht van 7 op 8 maart per motorboot in noordelijke richting. Te Kotabesi pikten zij de achtergelaten D-Compagnie op. Even ten noorden van Koalawajan moest de vermissing van opnieuw 30 IOR's worden geconstateerd. Van 11 tot 16 maart trok de colonne door de jungle naar Rantaupoeloet, waar zij op de 16e aankwam. Nu kreeg men de eerste berichten over de westelijke colonne en tevens de melding dat Nederlands-Indië had gecapituleerd. Te voet ging

het naar Pandau en ten slotte met prauwen naar Kenamboei, waar de colonne op 29 maart was verzameld.

De westelijke colonne

Majoor Milligan trok met drie marsgroepen – bestaande uit de A-Compagnie, B-Compagnie en de rest van de Stafcompagnie – van Nangapinoh naar Kenamboei. Hij ondervond daarbij nagenoeg dezelfde moeilijkheden als luitenant-kolonel Ross-Thompson; zijn af te leggen afstand was evenwel veel kleiner, zodat de westelijke colonne eerder het doel bereikte. Milligan marcheerde over land via Nangat, Sajan en Koempai naar de bovenloop van de Seroejanrivier. Vandaar zakte de colonne met vlotten de rivier af tot aan Rantaupoeloet. Vervolgens marcheerde zij naar Pandau; daar kon een aantal prauwen worden bemachtigd waarmee men op 24 februari te Kenamboei arriveerde. Deze tocht kostte vier doden: in de bovenloop van de Seroejan sloeg een vlot met vier Sikhs tegen een rotsblok te pletter en alle opvarenden verdronken.

Bent u kolonel Lane?

Kolonel Lane bevond zich op 25 februari met 6 Sikhs en in gezelschap van de controleur dr. L. N. van Asperen (afkomstig van Bengkajang en tevens reserve luitenant) te Kotabaharoe. Samen met enkele andere Nederlanders, waarbij ook de PTT-ambtenaar in militaire dienst S. J. Swart, besloot de groep in zuidelijke richting te trekken. Het doel was het vliegveld Kotawaringin waar Lane dacht zich weer bij zijn eenheid te kunnen voegen. Reserve eerste luitenant W. J. J. A. van den Bosch, een van de officieren te Kotawaringin², kreeg van het AHK Bandoeng opdracht kolonel Lane op te sporen. Op 7 maart vertrok hij per prauw van Kotawaringin in noordelijke richting. Volgens Van Heekeren schreef Van den Bosch:

Laat in de middag kwamen we in een kampong waar de rivier zich vertakte (dat zou Nangaboeliek kunnen zijn, v. H.). Er was gelukkig een pasang-

² J. J. Nortier – De bezetting van Bandjermasin in februari 1942. *Mil. Spect.* 151(1982)(2)73.

grahan (de Indische versie van een hedendaags motel – JN) en ik besloot de nacht hier te blijven. Terwijl ik bij het laatste daglicht nog even naar de rivier was gaan kijken, zag ik een prauw met enkele roeiers wat onzekere bewegingen maken in de richting van het aanlegsteigertje. Voorzichtig nam ik mijn pistool in de hand en wachtte af. Even later kon ik het haarknoetje van een Sikh onderscheiden en ook een Europeaan in Engels uniform. Ik riep de groep aan: „Do you belong to colonel Lane's group?” Antwoord: „I am colonel Lane”... Een onverwachte ontmoeting maar vreugdevol. Na installatie in de pasanggrahan hebben we nog lange tijd zitten praten.

De volgende morgen voer het gezelschap de rivier af. In de middag maakte men contact met een motorvaartuig uit Kotawaringin en Lane vernam dat de capitulatie van Nederlands-Indië aanstaande was. Een enorme anticlimax na de ontmoeting van de vorige avond.

Een nieuwe opdracht voor het bataljon

Kort voor de aankomst van de westelijke colonne (24 februari) had een stafofficier van ABDACOM (American-British-Dutch-Australian Command van generaal Wavell, opgeheven 25 februari) nieuwe bevelen te Kotawaringin gebracht voor de verdediging van het vliegveld. De toenmalige commandant, kapitein W. C. A. van Beek – daarvoor behorende tot de territoriale staf van Bandjermasin – kreeg opdracht het komende Punjabibataljon bij de verdediging in te schakelen. De van Java gekomen stafofficier had verder meegedeeld dat evacuatie van het bataljon onmogelijk was. Het vliegveld diende zolang mogelijk te worden behouden. Werd die opdracht onuitvoerbaar, dan moest de bezetting zich in kleine groepen over het binnenland verspreiden om een guerrilla tegen de vijand te beginnen. In heel Nederlands-Indië werd de opdracht tot het voeren van een guerrilla nogal gemakkelijk gegeven zonder dat men zich realiseerde welke bijzondere eisen deze strijdwijze stelt.³

Majoor Milligan arriveerde op 20 februari, enkele dagen voor de aankomst van de hoofd-

macht. Naar aanleiding van de guerrilla-opdracht stuurde hij onmiddellijk een bericht naar Java. Hij gaf nadrukkelijk aan dat de tocht door Borneo reeds had bewezen dat de Punjabi's slechts in geringe mate en zeker niet voor onbeperkte tijd van het land konden leven. In die dagen was het vliegveld Samarinda II aan de Mahakam-rivier nog in Nederlandse handen. Vluchten van Samarinda II via Kotawaringin naar Java en omgekeerd waren nog mogelijk. Milligan verzocht toestemming naar Java te mogen vliegen om de situatie tot in bijzonderheden uit te leggen. Dat verzoek werd geweigerd.

Na de komst van de Punjabi's organiseerde men, in samenwerking met het ongeveer 250 man sterke Nederlandse garnizoen, de verdediging van Kenamboei/Kotawaringin met het zwaartepunt op het behoud van het vliegveld. Aangezien een vertrek van Borneo totaal uitgesloten was, werden plannen ontworpen voor een terugtocht naar Poetoessibau aan de Kapoeasrivier, zodra de vijand met sterke krachten in de omgeving zou landen.

Op 24 februari liep een schip met voorraden uit Java in Pangkalanboen binnen, waardoor de logistieke toestand van 2/15 aanmerkelijk verbeterde. Het werd zelfs mogelijk langs het eerste deel van de terugtochtsroute, tot aan Pandau, enkele depots aan te leggen. De binnengekomen voorraad gaf evenwel geen reden tot grote tevredenheid. Kolonel Lane in zijn verslag:

The Brens arrived with no magazines, the grenades with no detonators and part of the ammunition was for Dutch carbines (kaliber 6,5 mm – JN) instead of SMLE (Standard Small Magazine Lee Enfield, kaliber 7,7 mm – JN). The food was sufficient to last the force for about one month. Furniture for the furnishing of officers' quarters, men's messrooms and offices, however, was sent in full complement for double the force's strength on a peace basis.

Een dag na de komst van het bevoorradingschip werd ABDACOM opgeheven en daarna liep de bevelslijn uitsluitend via het AHK Bandoeng.

De capitulatie

De troepen in Zuid-Borneo ontvingen op 8

³ J. J. Nortier – De kansloze guerrilla tegen de Japanners in Nederlands-Indië. *Mil. Spect.* 148(1979)(1)29.

maart de eerste informatie over een komende capitulatie in de vorm van een door luitenant-generaal H. ter Poorten, legercommandant KNIL, uitgegeven radiobericht. De dag daarop, in de vroege morgen van maandag 9 maart 1942, zond de NIROM (Nederlands Indische Radio Omroep) de bevelen betreffende een onvoorwaardelijke overgave uit. Majoor Milligan – zowel Lane als Ross-Thompson waren nog niet ter plaatse aangekomen – ging opnieuw na of een terugvallen op het binnenland enige zin had. Wapens en munitie waren op dat moment toch al nauwelijks in voldoende mate aanwezig, het binnenland bood geen mogelijkheden de troepen voor langere tijd in leven te houden, de bevolking zou geen welwillende houding tonen en zeker niet wanneer de Japanners een prijs op de hoofden van Britten of Nederlanders stelden. Derhalve werd besloten de capitulatie te aanvaarden. Alle militairen werden in de middag van 9 maart van de beslissing op de hoogte gebracht. Diezelfde avond kwam kolonel Lane aan en nam het commando weer op zich.

De volgende dagen was de capitulatie onderwerp van voortdurende discussie tussen Britse en Nederlandse officieren. Eerdere bevelen hadden namelijk aangegeven dat van een algehele overgave geen sprake mocht zijn. Elke commandant was gehouden tot het uiterste als geregelde strijdmacht te vechten en vervolgens tot een guerrilla over te gaan. Dat waren instructies die, begin maart, door de Nederlandse regering in ballingschap te Londen zonder veel kennis van zaken waren gegeven. Het leek niet onmo-

gelijk dat de NIROM-uitzending onder Japanse pressie had plaatsgevonden. Uiteindelijk bleef men bij het eerder genomen besluit. Op 13 maart ging een bericht naar de oostelijke colonne dat Ross-Thompson op 16 maart bereikte.

Op 31 maart was het gehele bataljon in de omgeving van Kenamboei verzameld in afwachting van de komst van de Japanners. Diezelfde dag verscheen een Japans schip bij Pangkalanboen (Koemai), waarna op 1 april de wapens werden overgedragen. De westelijke colonne vertrok op 3 april van Koemai en ging op 5 april te Tandjong Priok, bij Batavia, in krijgsgevangenschap. De laatste eenheden van de oostelijke colonne vertrokken op 7 april en kwamen in een kamp te Batavia terecht.

Uitzonderlijke prestatie

Na de gevechten in West-Borneo leverde 2/15 Punjab Regiment een uitzonderlijke prestatie door een mars te voltooien dwars door onbekend, schaars bevolkt en zwaar jungletterrein met slechts een flauwe verwachting dat aan het einde van die lange tocht de gehoopte ontsnapping een feit zou kunnen worden. Ondanks de enorme morele en fysieke moeilijkheden bleef het hechte onderdeelverband bestaan en hielden de Punjabi's hardnekkig vol. Kolonel Lane oordeelt dan ook terecht in zijn verslag:

... the endurance and determination of the men of both columns (. . .) especially those who were suffering from malaria and dysentery (. . .) was worthy of the highest praise.

